

Analiza contextual-ecologică a grupurilor în societățile complexe

Petru Iluț

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca

Psihosociologia ia tot mai mult în considerare, în analiza grupurilor, nu doar factorii de context, ci și pe cei socioculturali de nivel „macro”. În acest efort se înscrie și articolul de față, inserând în problematica de ecologie socială a grupurilor în societățile complexe și raporturile intergrupale și adaptarea reciprocă majoritate-minoritate etnică. O preocupare prezentă pe tot parcursul textului este de a dezvălui cum deopotrivă micro- și macrocontextul social (și fizic) în care grupurile își desfășoară activitatea afectează procesele psihosociale intime „de interior” ale acestora. Se fac referiri și la atitudinea față de propriul grup și teritoriu, angajându-se în demers ceea ce autorul numește „iluzia localismului”, temă dezvoltată într-o lucrare anterioară.

Grupurile umane sunt departe de a fi niște entități închise, omogene și statice. În interiorul lor au loc o serie de procese și fenomene de mai scurtă sau de mai lungă durată, cu amprente considerabile asupra vieții de ansamblu a grupurilor sau cu efecte mai puțin semnificative. Și, bineînțeles, cu rare excepții, grupurile sunt puternic marcate de mediul în care funcționează. Sintetizând aceste constatări, se poate vorbi de trei mari dimensiuni ale grupurilor: 1) dimensiunea instrumentală, ce desemnează totalitatea structurilor și activităților care conduc la performanța de grup; 2) dimensiunea relațională, ce concentrează în mod deosebit aspectul socioafectiv, raporturile de roluri, coeziunea și identitatea grupurilor; 3) dimensiunea contextuală, care se referă la situarea grupului atât în mediul proxim (membrii unui colectiv de muncă fac parte dintr-o organizație industrială stratificată ierarhic), cât și în contextul sociocultural

mai larg (o regiune, o țară, o cultură anume), cu valori, norme și cutume specifice și cu o economie mai mult sau mai puțin dezvoltată.

Unii autori (vezi și Neculau, 2003) includ în analiza contextuală și variabile „de interior” ale grupului, mergând de la „frecvența interacțiunilor” și „timpul de care se dispune pentru a realiza o sarcină” până la „compoziția grupului”. În descrierea conținutului dimensiunii contextuale sunt prezente și variabile de legătură cu mediul ambiant, dar ele sunt inserate printre cele „de interior” și apar destul de palid marcate. Am ținut, de aceea, să adaug – în spiritul unor texte de specialitate mai recente (vezi și Bryjak și Soroka, 2001; Gilbert, Fiske și Lindzey, 1998) – la expresia „analiză contextuală” și cuvântul „ecologică”, tocmai pentru a sublinia că sunt în joc locul și rolul grupurilor într-un cadru de existență mai extins, legăturile dintre ele și diferitele manifestări ale acestui cadru.

Pe de altă parte, am specificat „societățile complexe”, fiindcă a devenit o teză de uz comun în filosofia socială și în socioantropologie că, în vreme ce în societățile simple determinările principale asupra grupurilor umane sunt cele ale mediului fiziologic, în cele complexe contează în mult mai accentuată măsură mediul societal.

În societățile complexe, dintre aspectele mediului fizic în care își desfășoară grupurile activitatea, unul esențial este structura spațială a așezământului de muncă și viață : dacă e vorba despre un loc restrâns și închis în condiții dure de muncă (submarin, platformă marină, mină de cărbuni, dar poate fi și o fermă agricolă izolată), grupurile sunt mult mai solidare, presiunea spre conformare este mai accentuată, ele dezvoltă și mențin o conducere autoritară. Cum este și firesc, spiritul de întraajutorare, reciprocitatea funcționează la cote înalte nu atât sau nu numai din motive umaniste, cât din conștiința faptului că în condiții de izolare, cu un număr limitat de membri, oricând poți fi tu în situația de a fi salvat. Astfel de grupuri, pentru a mări importanța solidarității și reciprocității în ajutorare, recurg la diverse ritualuri și ceremonii de inițiere a nou-veniților. Practici întâlnite printre ortacii din minele de cărbuni sunt exemple de acest fel.

Caracteristici generale ale mediului fizic cum ar fi lumina, temperatura, zgomotul, echipamentul tehnic, dispunerea birourilor, a scaunelor etc. afectează considerabil nu numai productivitatea în sine, ci și dimensiunea relațională, afinitățile și conflictele. „Atmosfera fizică” influențează și „atmosfera psihosocială”. De reținut însă că și în cazul factorilor fizici și „obiectivi” contează cum sunt ei percepuți și interpretați. Rămâne o constatare de bun-simț și confirmată investigațional că cei cu un salariu mai bun sau cu alte avantaje văd mai „în roz” condițiile fizice de lucru (zgomot, lumină, temperatură etc.), pe când cei mai

prost plătiți se plâng de ele. De asemenea, cu deosebire în profesii periculoase – dintre care una din ce în ce mai răspândită este a spălătorului de geamuri la „zgârie-nori” –, veteranii în profesie le împărtășesc începătorilor nu doar secrete tehnice ale meseriei, ci și cum să facă față mental și emoțional, cum să interpreteze valențele mediului fizic, uneori cu totul riscant. Iar dacă cei mai vechi în profesie nu furnizează direct și deliberat asemenea informații, debutanții învață prin comparație. Când spunem că cineva „fură” meseria, aceasta înseamnă deopotrivă aspecte de conținut (mișcări economicoase, succesiunea operațiilor etc.), dar și atitudini și reacții față de solicitările mediului fizic, strategii de a învinge frica și a rămâne relaxat.

Utilizarea computerului în viața și munca grupurilor, în special prin virtuțile lui comunicaționale, a produs schimbări notabile pe mai multe planuri : se pot coagula și pot funcționa grupuri mici și mijlocii, uneori centrate pe interese foarte specifice, cum ar fi o temă de cercetare, din puncte geografice foarte depărtate, practic, fără limite de distanță fizică ; studiile din ceea ce poate fi denumit deja cibersociologie arată la unison că, inclusiv în cazul grupurilor mai restrânse, comunicarea prin Internet este mai dezinhibantă, se încălcă mult mai frecvent și mai apăsător norme și reguli sociale ale relaționării interpersonale decât în situația de „față în față” ; așa cum se întâmplă cu orice noutate tehnologică, deși la început introducerea computerului în activitatea de grup scade performanța, această fază e de scurtă durată și e urmată uneori de o adevărată explozie în calitatea și cantitatea muncii prestate și, bineînțeles, în scurtarea drastică a timpului executării sarcinii. Desigur că, pe dimensiunea relațională, înlocuirea birourilor clasice, a contactelor umane vii, de schimburi directe verbale și nonverbale, cu spațiul îngust al cuștilor de sticlă, în care angajatul stă ore

în șir nemișcat în fața ecranului, mai mult sau mai puțin ergonomizat, are și serioase dezavantaje. Printre altele, se accentuează sentimentul de înstrăinare și alienare al lucrătorului din lumea modernă și post-modernă, așa cum remarcabil a fost descris acest fenomen în cazul culturii americane de antropologul M. Harris (1982). Să nu omitem însă că, inclusiv din punctul de vedere al satisfacției în muncă și în viață în general, computerul aduce și note pozitive, dintre care posibilitatea de a lucra acasă, ceea ce mărește diapazonul libertății organizării timpului personal și dedicării lui grupurilor de prieteni și familiei.

Discutând despre constrângerile pe care mediul fizic le exercită asupra grupurilor – unele indicate în pasajele anterioare –, se cuvin evidențiate și posibilitățile de control din partea acestor colectivități umane asupra factorilor fizici. Evident că cea mai însemnată este însăși tehnologia, care, deși a produs și efecte nedorite (poluarea, de exemplu) asupra naturii ca mediu prielnic de viață, pe ansamblu a îmbunătățit existența grupului uman și a permis alocarea unui timp mai extins pentru loisir. O altă modalitate de a face față mediilor fizice neprielnice, practică încă din zorii omenirii și, de fapt, și la ființele protoumane, este mobilitatea teritorială, schimbarea unui teritoriu nefavorizant cu altul cu valoare umană mai mare. Bineînțeles că și aici este vorba până la urmă despre percepții, dar la scară umană mai întinsă (ca volum populațional și ca experiență istorică) percepțiile sunt realiste. Nu întâmplător, și în prezent migrațiile definitive sau circulatorii se fac dinspre țările mai sărace spre cele mai bogate. Evident că aici intervine nu doar potențialul fizico-natural al teritoriului, ci întreaga complexitate socială atașată lui. Dacă funcționează reprezentările de acuratețe despre locuri mai bune și se petrec, ca atare, continuu deplasări teritoriale, se poate considera că noi controlăm teritoriul și prin procesul

oarecum invers : ne împăcăm cu atributele lui, dintre care multe asperități, ne atașăm de el și îl iubim (stare denumită și ca „topofilie”), ba mai mult, nu de puține ori, crâmpiul nostru de spațialitate fizică ne apare unic și de o frumusețe inedită, fenomen pe care l-am numit „iluzia localismului” (Iluț, 2000).

Dintre interacțiunile grupuri – mediu social, mai proeminente sunt următoarele : făcând parte concomitent din mai multe grupuri și organizații, membrii unui grup anume aduc cu ei idei, valori, atitudini, reprezentări, comportamente din entitățile respective. Unele dintre aceste structuri cognitiv-axiologice pot marca semnificativ și pe durată lungă viața și performanța grupului – idei novatoare privind organizarea sau rezolvarea unor tensiuni și conflicte –, altele afectează momentan, dar cu efecte de ne-neglijat, episoade pasagere, un mecanism des întâlnit fiind cel al transferului de excitabilitate. Sunt des întâlnite, bunăoară, situațiile în care nervozitatea de la serviciu se transferă și se descarcă în grupul domestic.

Grupurile sunt puternic influențate și de persoane care nu fac parte din ele, dar au relații strânse cu membrii acestora. Foștii membri ai grupului, prietenii, colegii, rudele ne dau idei și sfaturi despre cum să ne comportăm la locul de muncă, în familie sau în alte colectivități de apartenență. Apoi, grupurile au în mediul social exterior furnizori, clienți, inamici și admiratori. Ei exercită influențe directe și indirecte, neintenționate și intenționate. Un exemplu elocvent este, pe această linie, relația dintre echipele sportive și suporterii lor. Performanțele ridicate entuziasmează și mobilizează galeriile, la rândul lor, acestea încurajează frenetic echipa adorată. Se știe că jocurile pe teren propriu sunt, în general, favorabile tocmai datorită presiunii pe care suporterii înfocați o exercită asupra echipei adverse și, uneori, cu rezultate și

asupra arbitrilor. Entuziasmul și așteptările fanilor produc însă adesea și efecte neintenționate, chiar perverse. Expectațiile exagerate din partea propriilor spectatori pot inhiba jucătorii sau, dorind să facă o impresie foarte bună, aceștia sunt prea concentrați pe ei înșiși și neglijează jocul de echipă.

Foarte multe grupuri mici sau mijlocii sunt înglobate în organizații, instituții, corporații și mișcări sociale de mare anvergură, cu legi și exigențe formale și informale care determină în mod crucial viața de grup. Până la un punct, ele sunt subordonate acestor macrogrupări sociale. Între grupuri încorporate au loc competiții în vederea obținerii unor avantaje în alocarea resurselor materiale și bonificațiilor simbolice. La rândul lor, în ciuda acestor rivalități, unitățile grupale mai mici se pot solidariza și organiza pentru a schimba politica și strategiile organizației mai mari, făcând presiuni asupra conducerii.

Cum s-a mai menționat, grupurile mici și mijlocii funcționează într-o anumită cultură, cu notele ei caracteristice. O importantă consecință a specificului cultural este aceea că, în culturile de tip individualist, persoanele fac parte dintr-o multitudine de grupuri, dar cu un atașament mai scăzut față de ele, pe când în cele de tip colectivist, grupurile de apartenență sunt mai puține, însă atașamentul, mai mare. Patternul cultural determină în mod substanțial procesele și comportamentele în grupurile mici și statutul acestora în ansamblul societal, dar și determinarea inversă este prezentă. Grupuri și organizații restrânse, e adevărat că pe un fundal istorico-social prielnic, au contribuit la schimbarea sorții omenirii. Am în vedere, spre exemplu, grupul de apostoli creștini.

Psihologii sociali au întreprins cercetări minuțioase asupra proceselor temporale ce afectează viața și performanța grupurilor mici și mijlocii, legate de formarea acestora, structurările, destructurările și restruc-

turările ce intervin în compoziția și parametrii grupului. Sintagme ca „procesualitatea temporară”, „evoluția grupului”, „formarea și dezvoltarea”, „dimensiunea diacronică” ar putea denumi respectiva realitate. Păstrând simetria cu „mediu fizic” și „mediu social”, o alta îndreptățită este „mediu temporal” (vezi și Gilbert, Fiske și Lindzey, 1998), care are virtutea de a sublinia complexitatea acțiunii timpului asupra grupului.

Iată câteva dintre multiplele fațete ale acestei complexități: grupurile cunosc o perioadă de existență cuprinsă între câteva ore și câteva decade, majoritatea consumându-și durabilitatea între acești doi poli. De regulă, istoria unui grup se desfășoară în următoarele cinci etape mai importante (Tuckman și Jensen, 1977): formarea, stadiu în care viitorii membri, fiind preocupați de felul în care vor face față, se explorează reciproc, afișează amabilitate și respect; faza de „furtună”, caracterizată prin tatonarea insistentă a modalităților prin care fiecare membru ar putea obține cât mai mult de la grup – se fac presiuni în legătură cu ocuparea pozițiilor avantajoase în configurațiile grupurilor, se emit idei despre organizarea activității, de unde rezultă adesea disensiuni și conflicte; faza normativă înseamnă centrarea pe rezolvarea disensiunilor grave, a tensiunilor și conflictelor, drept pentru care se elaborează norme și reguli de funcționare, se distribuie roluri și sarcini – prin aceasta și prin acomodarea interpersonală, datorată unei perioade de timp petrecute împreună, se cristalizează solidaritatea de grup; stadiul performanței, când grupul, ajuns la maturitate, este preocupat de maximizarea prestației, de îndeplinirea cu succes a scopurilor propuse, dar și de satisfacțiile socioafective ale membrilor săi; faza de disoluție, în care, fiind anticipată destrămarea, membrii grupului slăbesc relațiile socioafective și nu mai sunt atât de interesați nici de activitățile implicate în

rezolvarea de sarcini și în îndeplinirea funcțiilor de rol pe care le au (aici ar fi de consemnat că demotivarea poate surveni ca un efect al previzibilității destrămării, dar ea poate ființa și ca o cauză a disoluției, determinată, la rândul ei, de alți factori).

Stadiile modelului de dezvoltare datorate lui B. Tuckman trebuie luate doar ca o schiță aproximativă a evoluției vieții unui grup. Nu la toate grupurile există o delimitare clară între stadii. Primele două, de exemplu, „formarea” și „furtuna” (faza tensională), se pot contopi în ceea ce s-ar putea numi mai larg faza de „acomodare”. De asemenea, sunt grupuri care din stadiul de genază intră într-un echilibru funcțional, fără tatonări sau conflicte notabile, stare ce durează până la dizolvarea lor.

Evoluția în timp înseamnă și micșorarea sau mărirea ca volum a grupului, precum și, la același volum, plecarea unor membri și venirea altora. S-a constatat că, în general, „împrosătarea” grupurilor cu noi membri le mărește performanța. Aceasta se datorează și faptului că veteranii sunt interesați să le transmită nou-veniților, repede și corect, cerințele formale și informale ale bunei funcționări a colectivului.

Mediul temporal reprezintă nu numai aspectul evolutiv, ci și constrângerile de timp, concretizate în trei mari probleme (Arrow și McGrath, 1995): incertitudinea, interesele conflictuale și limitarea (sărăcia) resurselor. Strategiile de rezolvare a acestor probleme cuprind atenta și realista planificare, negocierea și sincronizarea, alocarea distributivă pe secvențe temporale. Constrângerile temporale înseamnă uneori intense presiuni de timp, care au îndeobște efecte negative asupra performanței. Gândirea de grup – adoptarea unor decizii eronate fără examinarea grijulie a informației – este unul dintre ele. Presiunile pot fi atât de puternice, încât să producă adevărate crize, soldate nu de puține ori cu un colaps definitiv. Oricum, studiile de

început în acest domeniu au arătat că, în situațiile de criză temporală, se restrânge procesarea informațiilor și se precipită centralizarea, crescând autoritatea liderului. Cercetările ulterioare au evidențiat și alte tipuri de reacție: decentralizare, paralizie în luarea deciziilor, strategii de evaziune (Argote și McGrath, 1993). Fără a avea la îndemână rezultate ale investigațiilor concrete, folosind ca sursă doar observații cotidiene, cred că se poate adăuga ideea că, în condițiile unei presiuni temporale moderate, uneori aceasta are efecte pozitive asupra performanței: sub spectrul timpului limitat, ceea ce multă vreme a fost neglijat și amânat, se realizează, și nu neapărat în detrimentul calității.

Consider că, fără a forța prea mult lucrurile, într-o analiză contextual-ecologică a grupurilor în societatea modernă și postmodernă poate fi înscrisă și tema care clasic figurează în psihosociologie ca a „relațiilor intergrupale”. În fond, aceste relații nu sunt altceva decât o dimensiune esențială a mediului social „global”.

Examinarea raporturilor dintre grupuri trebuie să aibă ca punct de pornire aproape inevitabil problematica *ingroup/outgroup*. A fi *ingroup* înseamnă „noi”, a fi *outgroup* înseamnă „alții”.

De la începutul lansării acestui binom conceptual de către W. Summer (în 1906), s-a pus accent pe analiza mecanismelor și efectelor drastice categorizării în „noi” și „alții”, autorul american afirmând, printre altele, că ostilitatea față de *outgroup* este proporțională cu intensitatea coeziunii *ingroup*. Chiar dacă nu ajunge să ia forma ostilității, mândria de „noi”, acompaniată adesea de o implică sau expresă desconsiderare a celorlalți, este vizibilă începând de la grupurile familiale, trecând prin cele de frații și găști, comunitare și profesionale, până la etnii și națiuni – semnificativ fiind în acest sens fenomenul de etnocentrism, care a captat atenția mai multor

discipline socioumane, în special a antropologiei culturale, sociologiei și psihologiei sociale. Există tentația din partea „localului” (diadă de îndrăgostiți, grup de prieteni, colectiv didactic, zonă rezidențială, țară etc.) de a-și supraestima unicitatea (Iluț, 2000).

S-a evidențiat, spre pildă, „efectul de favorizare a *ingroup*-ului” (Tajfel *et al.*, 1971), demonstrându-se că favorizarea membrilor propriului grup se petrece cu privire la o serie de aspecte, inclusiv percepția înfățișării fizice, a trăsăturilor de personalitate și a actelor comportamentale. Mai mult, s-a relevat că subiecții tind să adopte strategia diferențierii maxime de profit *ingroup/outgroup*, adică *ingroup*-ul să aibă avantaje cât mai mari asupra *outgroup*-ului, indiferent dacă aceasta înseamnă un profit maxim absolut pentru *ingroup* sau nu. Se sacrifică cumva beneficiile proprii absolute, de dragul diferenței relative. Aceasta este o strategie neconformă cu teoria costuri/beneficii și mai ales cu cea a alegerii raționale și nici cu una mai specifică, a modelului de conflict de grup realist. Studiilor ce folosesc grupuri create artificial în laborator doar prin simpla categorizare – numită și paradigma grupului minimal (Tajfel, 1969) – li se reproșează că în condiții reale, unde membrii *ingroup*-ului interacționează și comunică, unde există relații de putere și persuasiune, comportamentul se schimbă, putând deveni mult mai „rațional”.

Oricum, și alte genuri de cercetări, pe grupuri reale, au confirmat existența efectelor de favorizare a imaginii *ingroup*-ului, inclusiv în procesele atribuționale: ratările și insuccesul celorlalți sunt cauzate de trăsăturile lor interne (lene, prostie, neseriozitate etc.), pe când succesele de factorii externi (cum ar fi ajutorul dat de alții, au avut noroc etc.), și invers pentru „noi” (justificăm nerealizările prin „ghinion”, „conspirații”, iar succesele le trecem în contul nostru). Discursurile naționaliste sunt

saturate de acest efect, numit și al bias-urilor ce servesc grupurilor (Taylor *et al.*, 1994). Desigur, în viața reală și în istoria națiunilor nu e ușor de decelat întotdeauna când cauzele invocate sunt reale sau justificative, meritul cercetărilor sistematice este că au arătat, controlând variabilele, că această tendință de autoatribuire pozitivă există atât la nivel individual, cât și grupal.

Un alt efect confirmat de cercetări este cel al similarității asumate, în sensul că, statistic, membrii aparținând unui grup consideră că au credințe, reprezentări, opinii și comportamente comune mult mai multe decât au în realitate. Funcționează, în grupurile restrânse mai ales, iluzia unui consens opinional accentuat, mai ales cu privire la credințe pozitive, pentru că, altfel, există și tendința oarecum inversă, și anume de a vedea în *outgroup* mult mai multă uniformitate decât în *ingroup*, ceea ce s-a dovedit a fi o falsă percepție. Indivizii din *ingroup* sunt considerați mai complecși și diverși ca personalitate umană decât cei din *outgroup*, căroră, de cele mai multe ori pe nedrept, li se atribuie simplitate și standardizare. De asemenea, s-a dovedit experimental că în *ingroup* se identifică mult mai multe subcategorii (subgrupuri) decât în *outgroup*.

Acest efect, numit „iluzia omogenității în *outgroup* și a eterogenității în *ingroup*”, poate fi înțeles mai bine recurgându-se la circularitatea cauzală: cogniție-afectivitate-comportament, în particular dintre stereotip (cogniție), prejudecată (planul afectiv-evaluativ) și discriminare (comportament). Aceasta întrucât credința că indivizii *outgroup*-ului au ca sursă o reprezentare negativă (un stereotip) – de exemplu, sunt leneși și mincinoși –, de unde subaprecierea lor (prejudecata), ceea ce conduce la comportamentul de evitare (discriminare) și, prin urmare, la pierderea ocaziei de a vedea cum sunt ei realmente și ce deosebiri subzistă între ei. S-a dovedit, în acest sens, că, atunci când există o

atitudine pozitivă cu privire la *outgroup*, este percepută și o mai mare diversitate între membrii lui. Resentimentele și schemele mentale întâmpinate prin socializare determină și întrețin iluzia omogenității. Însă trebuie adăugați și alți factori, dintre care doi par a fi mai relevanți: a) pe indivizii din propriul grup, trăind printre ei, îi cunoaștem mai bine și avem șansa reală de a-i înregistra ca diferiți, în timp ce pe cei din *outgroup* îi vedem doar „de la distanță”; b) grupurile pot avea, sub diferite aspecte, dar rar pe ansamblu, grade mai pronunțate sau mai scăzute de omogenitate, în acest caz, reprezentarea despre *outgroup* este realistă, și nu neapărat o iluzie. Bunăoară, ca înfățișare fizică, românii sunt mai diverși decât, să zicem, japonezii.

În analiza *ingroup/outgroup*, psihosociologia a început să ia mult mai în serios, de altfel, evidența că distincția dintre „noi” și „ei” apare cu totul relativă în viața practică, cu deosebire în condițiile societății contemporane. Depinzând de situație, „ei” pot deveni „noi”. Rivalitatea unor echipe de fotbal din țară se transformă, în general, în solidaritate când joacă echipa națională. După cum vorbim tot mai mult de „noi, europenii”. Dar faptul că mai multe grupuri formează la un moment dat o identitate socială nu presupune automat pierderea identității respectivelor grupuri. S-a dovedit însă și experimental că totuși conștiința apartenenței la o entitate comună și interacțiunea pozitivă (în special cooperarea în activități) reduce distorsiunile de percepție și comportament dintre indivizii aparținând unor grupuri diferite. Modelul identității de „*ingroup* comun” propus de S. Gaertner și colaboratorii săi (1993), care este o prelungire a ipotezei contactului, mizând și pe mecanismele recategorizării, a redesenării granițelor dintre „noi” și „ei”, e în același timp foarte apropiat de cel a scopurilor supraordonate a lui M. Sherif și al colaboratorilor săi (1961).

Tema *ingroup/outgroup* a pătruns puternic și în alte discipline socioumane decât psihologia socială, sociologia și antropologia culturală, în special în istoriografie, mai ales sub influența Școlii Analelor de la Paris. Istoricii, inclusiv cei de la noi, se apleacă acum cu sârg asupra studierii imaginii „alterității”, a concepției despre „străini” și „autohtoni”. De foarte multe ori însă, discursurile diferitelor discipline rămân paralele, abia mai recent au început să se producă infuzii teoretico-metodologice reciproce și în abordarea problematicii *ingroup/outgroup*.

În abordarea relațiilor intergrupale propriu-zise, cercetătorii s-au deplasat de la o abordare pur individualist-psihologizantă aplicată mecanic și grupului ca entitate la înțelegerea actuală a relațiilor intergrupale ca o realitate complexă, multi-dimensională, în care trebuie luați în considerare și factorii macrosociali. Acest traseu are ca puncte de relief: cunoscuta teorie a personalității autoritare, elaborată de Th. Adorno și colaboratorii săi (1950), în centrul căreia stă ideea că persoanele cu pronunțate tendințe de dominare, averse de putere, inflexibile în idei, atitudini și comportamente practică în mult mai mare măsură discriminarea rasială, etnică sau față de alte grupuri sociale decât cei cu o personalitate nonautoritară; teoria „țapul ispășitor” (Dollard *et al.*, 1939), în centrul căreia stă mecanismul frustrării: dacă frustrarea nu poate fi depășită prin acțiuni (agresive) asupra agentului frustrant, atunci agresiunile (fizice sau simbolice) se îndreaptă spre alte ținte, care îndeplinesc rolul de „țapul ispășitor” și care sunt, de regulă, *outgroup*-urile, „ceilați” mai vulnerabili; teoria conflictului realist, formulată ca atare de R. Levine și T. Campbell (1972), dar avându-și originea în experimentele și elaborările teoretice ale lui M. Sherif și ale colaboratorilor săi (1961), având ca asumție fundamentală că tensiunile și conflictele de grup se nasc și se

mențin datorită unor cauze „obiective”, ale competiției pentru resurse și beneficii (teritoriu, avantaje politice etc.); teoria învățării sociale, care mizează foarte mult, în explicarea relațiilor intergrupale, pe socializarea timpurie, atunci când, fie prin observație directă – vezi cum se comportă cei din grupul tău față de alții –, fie prin normele sociale ce ți se inoculează, îți însușești un tipar de gândire și acțiune față de diverse grupuri și colectivități – acestea nu se referă doar la credințe și atitudini generale, ci și la reguli de comportament în funcție de situații specifice (Pettigrew, 1969); teoria categorizării și identității sociale (Tajfel, 1981) reclamă că simpla categorizare dintre „noi” și „ei”, fie ea indusă doar experimental, are o serie de consecințe atitudinale și comportamentale (în general, favorizarea membrilor grupului și dezaprecierea celor din *outgroup*); o atenție deosebită merită teoria deprivării relative, strâns legată de cea a conflictului realistic, ce incriminează ca factor decisiv în relațiile intergrupale percepția de către membrii unui grup că ei sunt dezavantajați în raport cu membrii altuia și, chiar dacă la modul absolut starea lor economico-socială se îmbunătățește, faptul că *outgroup*-urile și-au sporit și ele bunăstarea cauzează un sentiment de frustrare, ceea ce poate conduce cu ușurință la antagonisme. În raporturile de imparitate economică, atât grupul favorizat, cât și cel defavorizat pot avea starea subiectivă a deprivării, chiar dacă amândouă și-au ridicat calitatea vieții. Se pot aduce ca exemplu revoltele din ghetourile din SUA din anii '60, când, deși atât albi, cât și negri și-au îmbunătățit condiția economică, aceștia din urmă au considerat că albi s-au ridicat mai mult decât ei, de unde violența contra albilor (Sears și McConahay, 1973). S-a pus în evidență experimental că deprivarea relativă este prezentă nu doar în formă egoistă – „eu”, ca membru al unui grup,

mă simt dezavantajat –, ci și fraternală – am sentimentul deprivării la nivel de grup, chiar dacă nu îmi este afectată poziția personală. Deși mulți albi au slujbe foarte sigure, copiii lor au terminat colegiul și sunt aranjați profesional, ei sunt supărați pentru că, în general, locurile de muncă tradițional ale albilor sunt ocupate de negri (Bobo, 1998). Combinată cu cea a echității și justiției distributive, teoria deprivării relative explică la modul substanțial diferite tipuri de proteste și revolte sociale, acte de terorism și recrudescența mișcărilor de dreapta.

Actualmente, studiul relațiilor intergrupale cunoaște numeroase încercări de conjuncție a teoriilor mai sus menționate, cu implicarea și a altor perspective, dintre care principalele două sunt: viziunea stadială asupra relațiilor intergrupale se străduiește să combine evoluția aspectelor cognitive de identitate socială cu schimbările structurale în condițiile grupurilor favorizate și a celor defavorizate. Se analizează în special evoluția concepției membrilor lor despre permeabilitatea granițelor dintre respectivele grupuri (Taylor și McKirnan, 1984); analiza contextelor sociale reale în care trăiesc și interacționează diferite grupuri și comunități, prin urmare, luarea în considerare și mai pronunțat, pe de o parte, a vectorilor „locali”, pe de altă parte, a variabilelor macrosociale (condițiile economice, raporturile de putere, sistemul juridic, piața forței de muncă și migrația, ideologiile, loisir-ul, mass-media, discursurile și retoricile partipriste).

Nerenunțând la acuratețea experimentului de laborator, psihosociologia își extinde, în consecință, cercetările de teren, bazate pe observație și anchetă. Astfel, pentru a se descifra ce legătură există între gradul de similaritate perceput de membrii *ingroup*-ului și gradul de amenințare din partea *outgroup*-ului percepută de membrii *ingroup*-ului asupra evaluării membrilor

outgroup-ului, s-a recurs la chestionarea mai multor sute de studenți ruși cu privire la trei *outgroup*-uri (georgieni, moldoveni, ucraineni), solicitându-li-se să evalueze potrivit: caracteristicile ostilitate, prietenie, inteligență, lăcomie, cât de mult seamănă aceștia cu ei, iar la finalul chestionarului, în ce măsură reprezintă ei o amenințare pentru Rusia (fie externă, fie ca participanți la violență în cadrul granițelor rusești). S-a constatat că, în acord cu ipoteza inițială (Henderson-King *et al.*, 1997), cu cât amenințarea este mai mică și similaritatea mai mare, cu atât caracterizarea e mai favorabilă – cazul moldovenilor și ucrainenilor –, iar cu cât amenințarea este mai mare și similaritatea mai mare, cu atât evaluarea după cele patru caracteristici e mai puțin favorabilă – cazul georgienilor. Aceste rezultate nuanțează predicțiile teoriei identității clasice, care, contrazicând, la rândul ei, unele asumții ale ipotezei contactului, afirma că, atunci când membri unui *ingroup* constată anumite similarități cu cei ai *outgroup*-ului, se vor simți lezați în stima de sine și, prin urmare, vor defavoriza și mai mult în aprecieri *outgroup*-ul. Teoria promovată de Henderson-King și de colaboratorii săi susține că perceperea unei amenințări reale (frontiere, violențe, locuri de muncă etc.) contează mult mai mult decât cea simbolică, deci decât „ofensa” la adresa imaginii și stimei de sine.

Și în arealul studierii căilor de reducere a antagonismelor intergrupale, psihosociologia se servește tot mai consistent de cercetări nonexperimentale. De altfel, însuși Gordon W. Allport – cel ce a lansat deja clasică și mult invocată ipoteză a contactului (1954), potrivit căreia contactul intergrupar elimină sau reduce prejudecățile și ostilitățile – afirmă, la modul teoretic, că ea se validează doar în anumite condiții (vezi și Capozza și Volpato, 1997; Stephan și Stephan, 1984): contactul are eficiență antidiscriminatorie dacă este orien-

tat înspre atingerea unor obiective comune grupurilor în cauză, deci unde intervine cooperarea; el trebuie să fie sistematic și de durată, întâlnirile superficiale neatenuând atitudinile negative; contactele între grupuri inegale ca prestigiu și putere socială nu au prea mari șanși de izbândă în surmontarea prejudecăților; în fine, dar foarte important, relațiile intergrupale trebuie încurajate și susținute de autoritățile oficiale, inclusiv printr-un cadru juridic care să avantajeze toleranța. Vom vedea în secvențele ce urmează cât de actuale sunt aceste cerințe, cu deosebire ultima, prin care, în numele multiculturalismului, se încearcă a se contracara însuși efectul inegalității de statut social.

Thomas F. Pettigrew (1997) a constatat, printr-o anchetă pe aproape 4 000 de cetățeni din Europa, că reducerea prejudecății față de alte grupuri culturale (inclusiv imigranți din Africa și Asia) este corelată nu numai cu numărul de prietenii *outgroup* ale respondentului, ci și cu experiența că alții din grupul propriu întrețin asemenea prietenii. Astfel, ipoteza de contact a fost extinsă (*extended contact hypothesis*), demonstrând că nu doar contactele directe cu membrii altor grupuri contribuie la asanarea unor stereotipii și prejudecăți, ci chiar numai faptul că știm că în grupul nostru sunt persoane care întrețin relații pozitive cu aceștia (în special prietenii) este suficient. Aceasta se întâmplă deoarece: „ceilalți” nu mai par indezirabili ca însușiri umane; normele propriului grup nu sunt atât de rigide din moment ce atare relații există (sunt acceptate); membrii *outgroup*-ului nu par ostili și neînțelegători față de grupul nostru, dovadă fiind inițierea și menținerea prieteniiilor cu „ai noștri” (Baron și Byrne, 2000). Desigur, constatarea relațiilor de apropiere, intime (prietenii, iubiri, căsnicii reușite) între persoane din grupuri diferite, de multe ori adverse, nu duce automat la reducerea prejudecăților,

variate mecanisme psihologice putând interveni în păstrarea lor, cum ar fi justificarea prin excepție, adică judecarea ca singulare a cazurilor ce infirmă prejudecățile.

Pornind de la studii de laborator („modelul situațiilor intergrupale minimale”) sau corelaționale (ipoteza contactului extins) foarte riguroase, dar vizând relațiile intergrupale într-un vacuum social sau cel puțin în micromediu, psihosociologii au resimțit nevoia să lărgescă spectrul analitic, incluzând macrosocialul. Fenomene ca cel al adaptării imigranților nici n-ar putea fi înțelese altfel. Cele mai spectaculoase și masive imigrări s-au produs pe continentul american, iar timp de mai bine de un secol, în SUA, țara cu puternice resurse financiare și de înaltă calificare profesională, având, probabil, și cea mai mare diversitate etnică, s-au produs și cele mai numeroase investigații pe acest subiect. Trei modele ale integrării imigranților au funcționat în SUA – și cu ponderi diferite și în alte părți ale lumii – și ele au fost teoretizate ca atare. Modelul asimilativ presupune că grupurile etnice nou-venite renunță, mai mult sau mai puțin treptat, la mentalitățile și practicile originare, adaptându-și atitudinile și comportamentele la valorile și normele majorității. Persistă, desigur, cel puțin pe o perioadă de timp, o dedublare, în sensul că abandonarea elementelor de cultură proprie (mai ales cel foarte important al limbii natale) se face doar în relațiile sociale exterioare (școală, loc de muncă, servicii publice), pe când în intimitatea domestică sau în comunitatea de aceeași etnie ele se păstrează. Oricum însă, supuse constrângerilor oficiale și cotidian-informale de a fi asimilați, generații întregi de emigranți, chiar dacă ei înșiși n-au reușit, și-au americanizat copiii. Modelul *melting pot* (al creuzetului cultural) propagă ideea ca tradițiile imigranților să se amestece între ele și cu cele ale populației-gazdă, astfel încât să rezulte o cultură nouă, ireductibilă la nici una dintre

cele preexistente. Cel mai viu discutat astăzi este însă pluralismul cultural, principiu și model real în același timp, ce proclamă că situația cea mai potrivită e dezvoltarea unei societăți pluraliste, în care diferitele culturi etnice au valoare și drepturi egale. Fără a nega evidența, și anume că, dintre toate țările, în SUA se practică în cel mai înalt grad multiculturalismul – cum este numit el mai nou –, pluralismul cultural are și acolo un drum lung de parcurs de la principiu la realitate cotidiană. S-a observat în acest sens că atitudinea de *laissez-faire*, de *color-blind* (ignorarea faptului că există diferențe marcante între rase și etnii și miza pe cultura comună și variabilitatea la nivel de individ) dezavantajează etniile non-albe în ce privește educația, locurile de muncă etc. Fără politici programatice din partea statului de a corija inegalitățile sociale acumulate în timp, ele nu se pot anula sau măcar ameliora în mod natural.

Așa cum remarcă și A. Giddens (2000), în Europa tendințele inegalitare sunt și mai îngroșate. Aici se adaugă faptul că, mai cu seamă acolo unde minoritățile etnice sunt distincte din punct de vedere fizic de majoritatea populației, cum e cazul celor de culoare sau asiatici, conservatorismul rasial, practicat atât la nivelul simțului comun, cât și la cel pseudoinstituțional (birocratic), face ca modelul *melting pot* și cel al pluralismului cultural să fie greu de realizat. Perpetuarea discriminării în societățile democratice europene este o realitate care produce mari îngrijorări și tensiuni. Aceasta și pentru că, pe lângă problemele obișnuite determinate de acomodarea la noile exigențe sociale, dintre care învățarea limbii, ajustarea sau reprofilarea profesională necesită eforturi deosebite, imigranții trebuie să facă față și atitudinii de respingere mai mult sau mai puțin mascată din partea populației autohtone. Îndeobște mișcările de dreapta, dar chiar și opinia publică majoritară din aceste țări văd în minoritățile

etnice o gravă amenințare la adresa culturii naționale și, mai pragmatic, la slujbele și salariul lor. Imigranții sunt făcuți „țapi ispășitori” însă și pentru alte necazuri sociale (dezordine, criminalitate etc.).

Consider că, judecând într-un spirit umanist echitabil, nu putem blama așa de ușor și simplist populația majoritară autohtonă. E vorba nu doar despre stereotipii și prejudecăți, ci și despre conflictul realist de grup și mai ales ar trebui să luăm mai în serios faptul că, înțeles tendențios, multiculturalismul vine în coliziune cu însăși democrația și drepturile fundamentale ale omului. Nu orice obiceiuri ale unor grupuri etnice (cum ar fi abuzul față de copii sau femei, neglijența, agresivitatea în locuri publice) pot fi admise în numele pluralismului cultural. E de menționat, pe de altă parte, că și în statele europene există intense preocupări oficiale pentru a încuraja dezvoltarea și păstrarea diversității culturale a grupurilor etnice. Astfel, în Suedia, au fost elaborate de-a lungul anilor mai multe decizii și legi cu privire la statutul migranților, având ca fundament trei principii reconfirmate în parlament în 1986 (Rooth, 1999): 1) principiul egalității, prin care se afirmă că imigranții au aceleași drepturi și obligații ca orice cetățean suedez; 2) libertatea de a alege, ce vizează faptul că individul în cauză poate opta cât de mult să își însușească identitatea culturală suedeză și cât de mult să își mențină și să dezvolte moștenirea culturală de origine; se precizează că principiul nu trebuie interpretat în sensul că imigrantul are dreptul să nu învețe limba suedeză sau să se disocieze de interesele și țelurile societății suedeze (și, desigur, cu atât mai mult de legile ei); în același timp, principiul prevede că moștenirea culturală a imigranților nu e doar acceptată, ci și încurajată; 3) principiul cooperării stipulează expres datoria imigranților și a cetățenilor nativi suedezi de a participa împreună, cu respect și înțelegere, la rezolvarea problemelor de interes comun.

În acest fel, imigranții împart responsabilitățile în dezvoltarea comunităților și a societății suedeze în ansamblu. Totodată, expresia „cooperare”, la fel ca și conținutul principiului ca atare, elimină termenul „asimilare”, subliniindu-se că e vorba despre adaptare și integrare, dar cu dreptul încurajării identității proprii.

Macromodelele integrării imigranților, susținute implicit sau explicit și la nivel statal, sunt cruciale pentru prezentul și viitorul grupurilor și indivizilor, dar ele sunt doar cadre generale în interiorul cărora reacțiile colective și cu atât mai mult ale persoanelor concrete cunosc o gamă largă de manifestări.

Prima observație notabilă în acest sens este aceea că, în strânsă legătură cu identitatea de sine (personală), chiar din rândul aceleiași minorități etnice, răspunsurile atitudinal-comportamentale vizavi de identitatea etnică originară pot fi diferite. În special în perioada adolescenței și tinereții (adulte), când persoanele își formează și cristalizează identitatea de sine, concilierea etniei de bază, originare, cu valorile și habitusurile culturii dominante în care trăiesc sau abia au intrat (imigranții), este dificilă. Unii dintre adolescenți și tineri se identifică atât cu cultura dominantă, cât și cu propriul grup etnic și ajung la ceea ce se numește identitate biculturală sau integrată, în timp ce alții sunt centrați în exclusivitate pe identitatea etnică de bază, inițială (afroamericană sau asiatico-americană, de exemplu) și au foarte puține și superficiale legături cu valorile, credințele și practicile culturii majoritare, ei menținând o identitate separată. Un al treilea tip îl constituie indivizii care au renunțat la identitatea etnică bazală în favoarea culturii dominante, fiind deci asimilați. Există, în al patrulea rând, tipul, mai puțin frecvent, al celor care nu sunt legați nici de propriul grup etnic și nici de cultura majoritară și care se simt marginali, atât față de cultura etnică proprie, cât și față de cea majoritară (Phinney, 1990).

Aș adăuga aici, cel puțin pe baza experienței din țara noastră și cu titlu de ipoteză, că neimplicarea într-o identitate sau alta nu înseamnă cu necesitate marginalizare, ci pur și simplu că identitatea etnică nu are la unii dintre indivizi mare relevanță în economia identității de sine. Putem lesne deduce că modalitatea de raportare la identitatea minoritară sau cea majoritară are consecințe pe diverse planuri: în relațiile cu membrii grupului de proveniență, în adaptare și aculturație, în stima de sine și diferite genuri de hetero- și autoatribuire. S-a constatat, de pildă, așa cum era de așteptat, că refugiații din America Centrală în Canada care au adoptat asimilarea petrec mult mai puțin timp cu cei proveniți din aceeași zonă decât o fac cei integrați (biculturali) și, cu atât mai mult, cei ce mențin o identitate etnică separatistă.

A doua importantă remarcă este că sunt specialiști în domeniul relațiilor interetnice și interrasiiale, în particular al identității de rasă și etnie, ce consideră că e mai productiv a aborda respectiva problemă ca un proces evolutiv ce parcurge mai multe etape (Helms, 1990, *apud* Simons *et al.*, 1994) sau stadii. Stadiul preconfurării este cel în care membrii etniei minoritare acceptă necritic valorile, atitudinile, stilurile de viață ale grupului majoritar – eventualele semne exterioare ce nu pot fi camuflate, culoarea pielii, spre pildă, constituie la aceștia un motiv de îngrijorare și stres. Stadiul confruntării îl constituie cel în care, fie datorită unui eveniment de rezonanță (moartea lui Martin Luther King, de exemplu), fie acumulărilor de episoade experiențiale discriminative, indivizii minoritari își dau seama că nu vor deveni niciodată membri deplin ai curentului cultural dominant. Ei încep să se îndoiască de valoarea multor idei, comportamente, habitudini ale grupului majoritar. În această etapă există o oarecare confuzie în

identitatea de sine, indivizii minoritari vrând să-și dezvolte identitatea etnică proprie, dar nu știu bine cum să o facă. Stadiul numit imersiune/emersiune răspunde tocmai nevoii de a-și găsi identitatea de sine și prin identitatea etnică a grupului de proveniență. La începutul acestui stadiu, în prima fază (imersiunea), persoana în cauză adoptă punctele de vedere ale etniei sale și respinge cultura dominantă, pe care este furios pentru rasismul, discriminarea și opresiunea ei, și regretă că în trecut s-a lăsat sedus de principiile și practicile culturii dominante. În faza emersiunii, indivizii nu mai reacționează visceral față de regulile societale ale majorității, gândirea lor devine mai autonomă și rațională, admitând că nu tot din propria cultură este valoros, după cum nu toate valorile, normele și comportamentele culturii dominante trebuie respinse. Pe această bază, ei decid independent ce merită să intre în identitatea de sine. În stadiul de internalizare/angajare (*commitment*), minoritarii au ajuns la o armonie între alte aspecte ale sinelui și identitatea etnică. Ea a fost internalizată în identitatea de sine, indivizii se simt împliniți și privesc cu mai mare detașare și obiectivitate caracteristicile altor grupuri rasiale și etnice, inclusiv ale grupului majoritar. În același timp, el este hotărât să lupte împotriva oricărei forme de opresiune, se angajează, potrivit identității sale etnice lucide, în acțiuni la scară mare (activism politic sau social) ori în transpunerea acestor identități în viața de zi cu zi.

O a treia remarcă este că, dacă ne referim la condiția minoritară etnică drept entitate colectivă, păstrarea identității ei depinde, desigur, în primul rând de dorința și voința de a o păstra. Dar, pentru psihosociologi și sociologi, înseși aceste date subiective sunt determinate de o serie de factori exteriori, mai precis de interacțiunea dintre trăsăturile majorității și cele ale

minorității, dintre care decisive sunt nivelul de trai al uneia și al celeilalte și puterea în alocarea de resurse. După cum s-a văzut însă, în concepția multiculturalistă, eventualele diferențe socioeconomice în favoarea majorității tind să fie compensate prin politici de încurajare a păstrării identității culturale de origine. Succesul acestui demers nu depinde, după cum anticipam, de simpla dorință și voința grupului în cauză sau numai de existența cadrului formal juridic favorizant al societății-gazdă, ci, în considerabilă măsură de potențialul psihosociologic al respectivului grup. Pe această linie, teoria identității etnolingvistice mizează pe ideea că limba vorbită ca principal mijloc de comunicare este factorul principal în păstrarea identității culturale, de unde s-a și propus conceptul de *vitalitate etnolingvistică*. Pe baza analizei unor rezultate teoretice și de cercetare empirică din domeniile din urmă, R. Clément și K. Noels (1997, 191-193) consemnează ca factori importanți în conservarea vigoriei etnolingvistice următorii: caracteristicile demografice, în special numărul membrilor grupului dintr-o regiune, omogenitatea teritorială, sporul natural, raportul dintre endogamie și exogamie, precum și dintre imigrare și emigrare; suportul instituțional exprimabil în existența și prestația instituțiilor oficiale (mass-media, școală, Biserică), precum și informale (grupuri comunitare, asociații, familie extinsă și parentalitate) ce utilizează limba maternă; statutul socioeconomic al grupului vizat se referă la profesii și venituri, condiții habitationale, nivelul școlar și trecutul istoric. Un element esențial este aici prestigiul național și internațional al limbii vorbite.

Vigoarea unei comunități etnice sau de altă natură, ca entitate socială distinctă, în cooperare sau în competiție cu altele, poate fi exprimată sintetic și în capitalul ei social – intensitatea și calitatea multiplelor relații

din interior și gradul de încredere reciprocă dintre membri (vezi, pe larg, Sandu, 2003). Un capital social ridicat înseamnă o dinamică pozitivă a afilierilor intragrupale, o solidaritate crescută și o forță mobilizatoare înspre comportamente eficiente în relațiile intergrupale. Solidaritatea exacerbată, monolitul valoric propriu și alte implicații ale capitalului social pot avea însă, pe termen mediu și lung, consecințe negative chiar asupra vitalității comunităților în cauză – în principal, prin faptul că o prea mare coeziune, în special când e asociată cu habitusuri tradiționale foarte puternice, produce o presiune de nivel, o plafonare profesională și școlară, o lipsă de mobilitate teritorial-ocupațională, ceea ce limitează dezvoltarea economico-socială a unei astfel de comunități, generând auto-reproducerea poziției și destinului acesteia în ansamblul societal (Portes, Sensenbrenner, 1998). Cazul anumitor comunități de rromi este simptomatic din acest punct de vedere. Așa că însă imediat observația cât de acută este o altă presiune, din exterior, cât de mult contează ceea ce în concepția skinneriană se numește „contextul de stimuli”. Atât de rezistenți față de ideea de a merge la școală, gaborii țigani – o comunitate cu totul închisă – o fac acum în masă, fiindcă altfel nu pot avea carnet de conducere auto, nu pot opera la bancă, nu pot completa formularele necesare pentru pașaport etc.

S-ar mai cuveni spus, în încheiere, că sporirea exponențială a mijloacelor de comunicare, turismul și migrația planetară conduc la accentuarea fluidizării granițelor de grup, în particular a celor etnice. La modul concret, fără a mă baza pe date empirico-statistice, cred că acest lucru se petrece în primul rând prin căsătorii etnic mixte. Contactele directe dintre membrii diverselor grupuri sau mediate – de computer, dar și de alți indivizi –, faptul că în lumea modernă și postmodernă

oamenii aparțin concomitent mai multor grupuri (au identități multiple) și de aici dialectica redefinirilor de „noi”, scopurile comune supraordonate, alături de sus-numita flexibilizare ontologică a grupurilor umane determină ca, pe ansamblu și ca tendință globală, toleranța intergrupală să crească. La nivel mai general, și cele trei modele – asimilativ, al creuzetului cultural și multiculturalist – se amalgamează tot mai mult, așa cum remarcă și A. Giddens (2000), făcând ca rezultanta să fie o diversitate și o libertate individuală tot mai mari în stiluri de viață. Astfel încât, cel puțin în cultura euroamericană, pe de o parte, ființele umane, ca persoane autovalorizante, se eliberează la cote tot mai înalte de constrângerile stereotipizante ale *ingroup*-urilor cu

statut social ferm (etnic, de gen social, de clasă, profesional etc.) și, pe de altă parte, crește ponderea grupurilor cu funcții expresive, bazate pe valori postmaterialiste.

Oricum, indiferent de modelul dominant, de coeficientul de închidere sau deschidere a grupurilor, de vigoarea lor etnolingvistică, de raporturile de putere majoritate-minoritate, pare limpede că, din ce în ce mai mult, relațiile intergrupale sunt de adaptare reciprocă, chiar dacă schimbările induse de grupuri unele altora nu sunt de aceeași profunzime. Are loc, altfel spus, în interiorul țărilor, dar și între ele, lucru vizibil și cu accent suplimentar în cazul Uniunii Europene, pe fondul multiculturalismului, un tot mai intens interculturalism.

Bibliografie

- Adorno, Th.W., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D.J. și Sanford, R.N. (1950). *The authoritarian personality*. New York: Harper.
- Allport, G.W. (1954). *The nature of prejudice*. Cambridge: Addison Wesley.
- Argote, L. și McGrath, J. (1993). Group processes in organizations: Continuity and change. În C. Cooper și T. Robertson (eds.). *International review of industrial and organizational psychology* (vol. 8). New York: Wiley.
- Arrow, H. și McGrath, J. (1995). Membership dynamics in groups at work: A theoretical framework. În B. Staw și L. Cummings (eds.). *Research in organizational behavior* (vol. 17). Greenwich: JAI Press.
- Baron, R.A. și Byrne, D. (2000). *Social psychology* (ediția a IX-a). Boston: Allyn & Bacon.
- Bobo, L. (1998). Group conflict, prejudice, and the paradox of contemporary racial attitudes. În P. Katz și D. Taylor (eds.). *Eliminating racism: Profiles in controversy*. New York: Plenum.
- Bryjak, G.J. și Soroka, M.P. (2001). *Sociology: Changing societies in a diverse world*. Boston: Allyn & Bacon.
- Capozza, D. și Volpato, C. (1997). Relații intergrupuri – perspective clasice și contemporane. În R.Y. Bourhis și J.P. Leyens (coord.). *Stereotipuri, discriminare și relații intergrupuri*. Iași: Editura Polirom.
- Clément, R. și Noels, K. (1997). Limbaj și comunicare intergrupuri. În R.Y. Bourhis și J.P. Leyens (coord.). *Stereotipuri, discriminare și relații intergrupuri*. Iași: Editura Polirom.
- Dollard, J., Doob, L., Miller, N., Mowrer, O. și Sears, R. (1939). *Frustration and Aggression*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Gaertner, S., Lust, M., Dovidio, J., Bachman, B. și Anastasio, P. (1993). The contact hypothesis: The role of a common ingroup identity on reducing intergroup bias. *Small Groups Research*, 25(2)
- Giddens, Anthony. [1989] (2000). *Sociologie*. București: Editura All.
- Gilbert, D., Fiske, S. și Lindzey, G. (eds.). (1998), *Handbook of Social Psychology* (ediția a IV-a). Boston: McGraw Company.

- Harris, M. (1982). *America Now: The Anthropology of a Changing Culture*. New York: A Touchstone Book.
- Henderson-King, E., Henderson-King, D., Zhermer, N., Posokhova, S. și Chiker, V. (1997). In-group favoritism and perceived similarity: A look at Russians' perceptions in the post-soviet era. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23.
- Iluț, Petru. (2000). *Iluzia localismului și localizarea iluziei*. Iași: Editura Polirom.
- Levine, R. și Campbell, D. (1972). *Ethnocentrism: Theories of Conflict, Ethnic Attitudes, and Group Behavior*. New York: Wiley.
- Neculau, Adrian. (2003). Grupul în psihologia socială. În A. Neculau (coord.). *Manual de psihologie socială*. Iași: Editura Polirom.
- Pettigrew, T. (1969). Racially separate or together?. *Journal of Social Issues*, 24.
- Pettigrew, T. (1997). Generalized intergroup contact effects on prejudice. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23.
- Phinney, J.S. (1990). Ethnic identity in adolescents and adults: Review of research. *Psychological Bulletin*, 108.
- Portes, A. și Sensenbrenner, J. (1998). Embeddeness and immigration: Notes on the social determinants of economic action. În M.C. Brinton și V. Nee (eds.). *The New Institutionalism in Sociology*. New York: Russel Sage Foundation.
- Rooth, D.O. (1999). Refugee immigrants in Sweden. Educational investments and labour market integration. *Lund Economic Studies*, 84. Oskarshamm: Tryckeri AB Primo.
- Sandu, Dumitru. (2003). Capital social. În S. Chelcea și P. Iluț (coord.). *Enciclopedie de psihosociologie*. București: Editura Economică.
- Sears, D. și McConahay, J. (1973). *The Politics of Violence: The New Urban Blacks and the Watts Riots*. Boston: Houghton Mifflin.
- Sherif, M., Harvey, D., White, B., Hood, W. și Sherif, C. (1961). *The Robbers' Cave Experiment*. Norman, OK: Institute of Group Relations.
- Simons, J.A., Kalichman, S. și Santrock, J.W. (1994). *Human Adjustment*. Madison: Brown & Benchmark.
- Stephan, W.G. și Stephan, C.W. (1984). The role of ignorance in intergroup relations. În N. Miller și M.B. Brewer (eds.). *Groups in contact: The psychology of desegregation*. New York: Academic Press.
- Summer, W.G. (1906). *Folkways*. New York: New American Library.
- Tajfel, H. (1969). Cognitive aspects of prejudice. *Journal of Social Issues*, 25.
- Tajfel, H. (1981). *Human Groups and Social Categories*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tajfel, H., Flament, C., Billig, M. și Bundy, R. (1971). Social categorization and intergroup behaviour. *European Journal of Social Psychology*, 1.
- Taylor, D. și McKirnan, D. (1984). A five-stage model of intergroup relations. *British Journal of Social Psychology*, 23.
- Taylor, S., Peplau, L.A. și Sears, D.O. (1994). *Social Psychology*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Tuckman, B. și Jensen, M. (1977). Stage of small groups development revisited. *Group and Organizational Studies*, 2.

Abstract

Contemporary social psychology analysis focuses more and more on groups, not only in the perspective of the proximal context, but also in connection with macrosocial and cultural factors. This article, including also the subject of intergroup relations in social ecology, tries to reveal the effects of these factors (and the physical environment) upon the inner life and performance of groups in complex societies. Putting together concepts like social identity, social capital, ethno-linguistic vitality and multiculturalism, we analyze the process of mutual

adaption majority-minority ethnic groups. The tension between cultural relativism (multiculturalism) and universalistic values (human rights) is underlying. Also it refers to the attitude towards group and territory, in the perspective of what the author calls the “illusion of localism”, concept which was elaborated in one of his previous books.

Primit la redacție : august 2004